

CO VLASTNĚ ZNAMENÁ EVROPSKÝ? ČESKO, RUMUNSKO A VÝCHODNÍ ROZŠÍŘENÍ EVROPSKÉ UNIE V NĚMECKÉM TISKU*

FELIX WESTRUP

Abstract

What Does European Mean, In This Case? The Czech Republic, Romania, and the Eastward Expansion of the European Union in the German Press

Starting with the mid-1990s, the present contribution deals with the discussion in the German press of the eastward expansion of the European Union. The author deliberately chose to focus on two new members, the Czech Republic and Romania, in order to demonstrate that the recurring leitmotifs and narratives of the debate can be traced back to the semantics of specific possibilities of how to describe social space and its dynamics. Three paradigmatic notions of social space are evaluated and their consequences for describing and assessing “old” and “new” regions of the EU analyzed. In the media debate, however, these notions have always remained implicit, never have they been named, never has any reflection been voiced about them. Also striking is the fact that they have been used in the same sense by papers of differing political orientation and that there has been very little change over time.

Keywords: Czech Republic, Romania, EU Enlargement, discourse analysis, German press

Východní rozšíření Evropské unie patřilo během uplynulých dvou desetiletí k nejobširněji pojednávaným tématům německého tisku. Od poloviny 90. let se objevovalo v seriózních novinách i časopisech, a to nejen jako prosté zpravodajství, ale také jako námět úvodníků, komentářů, analýz a reportáží. Jejich autoři formulovali scénáře dalšího vývoje, zdůvodňovali potřebu tohoto procesu, rozebírali jeho dopady, naděje na úspěch, jakož i rizika ve vztahu k nejrůznějším

* Titul předložené stati je parafrází názvu článku *Luyken*, Reiner: Was heißt hier europäisch? Eine Zugreise durch 19 Länder auf der Suche nach der gemeinsamen Identität. In: *Die Zeit*, 6. srpna 1998.

společenským oblastem: Co bude rozšiřování směrem na východ znamenat pro domácí hospodářství a co pro pracovní trh? Jaké změny v postavení Německa v Evropě a Evropy ve světě můžeme očekávat? Do jaké míry je třeba v těchto rozvahách brát v úvahu politickou a ekonomickou vyspělost přístupujících zemí? Jakou váhu je přitom možno připisovat společnému základu v podobě evropské historie? Také ohledně hierarchie jednotlivých aspektů se názory lišily: panovala značná nejednotnost co do důležitosti té které otázky. Nicméně nelze říci, že by se debata rozpadala na libovolné, stále nové a odlišné příběhy. Z celkového přehledu příspěvků naopak nápadně vystupují určité pravidelně se opakující motivy a narativní schémata, která se během času značně stabilizovala a navzdory zjevným protikladům se navzájem příliš neovlivňovala, ani nevyklučovala.

Předkládaná studie se zabývá vznikem těchto narativních schémat. Chce ukázat, že rozdílná líčení a hodnocení východního rozšíření se v žádném případě nedají vysvětlit rozdílnou měrou nepředpojatosti či přesnosti jednotlivých rozborů, ale spíše jako více či méně zdařilé přiblížování k již existující, „vlastní“ povaze zkoumaného předmětu. Chceme zde ukázat, že různě zobrazované podoby východního rozšiřování EU plynuly již ze zvolené analytické praxe. Rozdíly byly podmíněny samotnou volbou kategorií a koncepcí, s nimiž se k předmětu zkoumání přistupovalo, takže příklon autora k určité hypotéze *a priori* předznamenal i předmět samotný. Tyto zásadní analytické premisy se doposud přitom téměř vůbec nestaly předmětem kritické reflexe. Na příkladě těchto opakujících se schémat, tak jak byly zachyceny v ohromném množství výpovědí, je ovšem možné – a o to zde půjde především – je identifikovat a pochopit i v jejich diskursivním kontextu.¹

Tomuto tématu se nyní budeme věnovat podrobněji, když porovnáme zpravodajství o vstupu Česka a Rumunska do EU, jak o něm informoval seriózní celoněmecký tisk.² Pro účely vymezení analýzy jsme záměrně zvolili dvě velice odlišné

¹ Tímto se předkládaná práce hlásí k diskursivně analytické metodě, která se mezitím prosadila i v oblasti historického bádání. Pro zkoumané souvislosti je zde určující základní předpoklad, že znalostní fondy společnosti mají konstruktivistický charakter a pro jejich evoluční rozšiřování je určující role veřejných komunikačních procesů. Přesvědčivým způsobem byla tato problematika od konce 60. let rozpracována novější sociologií vědění a poststrukturalistickou sociální filozofií. Srov. podrobný popis vývoje teorií u Keller, Rainer: *Wissenssoziologische Diskursanalyse. Grundlegung eines Forschungsprogramms*. Wiesbaden 2005, 37–96. – K recepci v oblasti historie srov. *Sarasin, Philipp: Diskurstheorie und Geschichtswissenschaft*. In: Keller, Rainer / Hirsland, Andreas / Schneider, Werner / Viehöver, Willy (eds.): *Handbuch sozialwissenschaftliche Diskursanalyse*. sv. 1: Theorien und Methoden. Opladen 2001, 53–79, především 53–56. Srov. dále také užitečnou metodologickou příručku od Landwehr, Achim: *Historische Diskursanalyse*. Frankfurt a. Main 2008 (*Historische Einführungen* 4).

² Článek vychází z diplomové práce obhájené v letním semestru 2009 u prof. Dr. Martina Schulzeho Wessela v historickém semináři mnichovské Ludwig-Maximilians-Universität.

kandidátské země, neboť na tomto protikladu budeme moci lépe zachytit možný interpretační rozptyl v referování o rozšiřování EU. Za základ zkoumání nám posloužil reprezentativní korpus asi 300 článků z vydání Süddeutsche Zeitung (SZ), Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ), Die Tageszeitung (taz), Die Zeit a Der Spiegel, obsahujících především interpretačně orientované komentáře, analýzy a reportáže. Na základě tohoto vzorku vznikl seznam nejčastějších schémat užíváných k popisu a interpretaci rozšiřování EU. Dalším krokem bylo hledání elementárních vět a jejich vztahů, na které se tato paradigmatická schémata dají převést.

Chceme ukázat, jak se ústřední a v debatě pravidelně opakované *topoi* a narativy dají odvodit ze sémantiky specifických možností popisu sociálního prostoru a sociálně-prostorové dynamiky. Způsob, jakým o rozšiřování EU na východ referoval německý tisk, závisel dle uvedené argumentace především na základním porozumění výstavbě a funkci daných společenských prostorů. Prostorové představy, ze kterých jednotlivé příspěvky, často bez jejich explicitní zmínky, vycházely, měly totiž rozhodující podíl na strukturaci dané debaty.

Poukážeme na tři paradigmatické prostorové koncepce, které lze z debaty rekonstruovat v podobě ideálních typů: na základě společné historie a vývoje předpokládá první způsob chápání pomyslnou teleologickou spřízněnost mezi starým a novým prostorem EU a nutně také jejich vzájemné sblížování; toto chápání přináší v zásadě pozitivní a na všeobecný pokrok orientovaný pohled na rozšiřování EU. Druhý, spíše skeptický pohled vychází z představy spojených nádob, kde na bázi mechanicky působících tlaků dochází k toku energií a zdrojů; z tohoto pohledu se rozšiřování EU jeví především jako riskantní ekonomický a civilizační podnik. A konečně je zde i třetí perspektiva, založená na binární opozici čistého a nečistého s ohledem na dějinné, kulturní a civilizační prostorové kategorie, která dospívá ke spíše ambivalentnímu chápání projektu rozšiřování EU.³

Jednotný evropský prostor jako prostor pokroku

Očekávaný pohyb mezi původní EU a kandidátskými zeměmi byl obvykle popisován, jako by oba prostory *a priori* náležely k určité na pokrok pevně zacílené časoprostorové dynamice. Staré a nové státy EU zde tedy vlastně nepředstavují

³ K pojmu sociální prostorovosti srov. Ahrens, Daniela: Rolle und Funktion der Region in Zeiten der Globalisierung. In: Ott, Michaela / Uhl, Elke (eds.): Denken des Raums in Zeiten der Globalisierung. Münster 2005, 73–88 (Kultur und Technik 1). Zde se píše: „Kromě teritoriálního chápání symbolizuje prostor také logiku a ‚myšlený řád‘. Prostorové myšlení má co dělat se zaváděním řádu, ovládnutím komplexity. [...] Určit dosah vlivů, nechat hranice sociálně působit – na bázi příslušnosti – znamená podrobit lidi a majetek určitému specifickému řádu.“ *Tamtéž* 76.

odlišné prostory. V této perspektivě se naopak jeví jako prvky jediného, esenciálně prezentovaného evropského prostoru pokroku. Evropská jednota se tak zdá být jakýmsi nadčasovým ideálním jádrem, které bylo jak v původních, tak i v nových státech EU přítomno již dříve. Východní rozšíření tedy nyní následuje jako konečná realizace této na obou stranách již v jádře existující ideální kvality.⁴

Evropská unie se v tomto pohledu jeví jako ztělesnění evropského ideálu. Je to uskutečnění toho, na čem Evropa skutečně spočívá a co se „nyní utváří do podoby Evropské unie“;⁵ je to prostor, který můžeme popsat jako „stavební projekt“;⁶ nesený normativním nárokem, aby „mnohdy násilím poznamenanou minulost nahradila nová, do budoucnosti směřující perspektiva“.⁷ EU tak představuje pokus „vtisknout tomuto kontinentu natrvalo řád, v němž zavládnou svoboda, mír a blahobyt“.⁸ Společně s tím má unijní prostor získat mohutnou dějinnou sílu. Další teritoria, která s ním budou v kontaktu, se díky němu ocitnou pod tlakem nutné modernizace (*Modernisierungszwang*),⁹ který „národy na periferii kontinentu efektivně nasměruje do centra blahobytu a modernosti“.¹⁰ Unie se podobá „tlakovému hrnci“,¹¹ jehož přičiněním se historické konflikty z minulosti doslova „vypaří“.¹² Komunistická nadvláda ve východní Evropě, která procesu integrace předcházela, se pak jeví jako něco, co je celoevropskému prostoru principiálně cizí, čemu se tento prostor ve své skutečné, tj. evropské podobě vždy vzpíral a co

⁴ V této souvislosti srov. historicko-filozofickou práci od *Tielker*, Wilhelm: *Der Mythos von der Idee Europa. Zur Kritik und Bedeutung historischer Entwicklungsgesetze bei der geistigen Verankerung der europäischen Vereinigung*. Münster, Hamburg 2003 (Philosophie 45). K vyrovnávání evropské a unijní historie coby svého druhu diskursivní strategii za účelem legitimize evropských institucí viz *Larat*, Fabrice: *Vergegenwärtigung von Geschichte und Interpretation der Vergangenheit. Zur Legitimation der europäischen Integration*. In: *Schöning*, Matthias / *Seidendorf*, Stefan (eds.): *Reichweiten der Verständigung. Intellektuellendiskurse zwischen Nation und Europa*. Heidelberg 2006, 240–263 (Beiträge zur neueren Literaturgeschichte 3/227).

⁵ *Schwarz*, Karl-Peter: *Die Nationalstaaten und die EU*. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)*, 4. ledna 2002.

⁶ *Frankenberger*, Klaus-Dieter: *Sechs Kandidaten für die nächste Erweiterung der Europäischen Union. Die Brüsseler Kommission legt den Staaten Mittel- und Osteuropas weitere Anstrengungen nahe*. In: *FAZ*, 17. července 1997.

⁷ *Krastev*, Ivan / *Kühnhardt*, Ludger: *Europa hört nicht in den Alpen auf. Was ein Stabilitätspakt für den Balkan leisten muß*. In: *FAZ*, 27. května 1999.

⁸ *Kohler*, Berthold: *Nie Tadel ohne Lob*. In: *FAZ*, 10. listopadu 2000.

⁹ *Nienhuysen*, Frank: *Die Brüssel-Therapie. Eine Beitrittsperspektive hilft den Staaten Osteuropas, zu gesunden Partnern des Westens zu werden*. In: *Süddeutsche Zeitung (SZ)*, 26. dubna 2005.

¹⁰ *Müller*, Reinhard: *Das aktuelle Wunder. Auf kein Land blickte Europa vor seinem EU-Beitritt so misstrauisch wie auf Rumänien*. In: *SZ*, 19. října 2007.

¹¹ *Brill*, Klaus: *Kunst der Nachbarschaft. Tschechen und Deutsche leben in der Mitte Europas friedlich miteinander – nur Bayern zielt sich*. In: *SZ*, 22. ledna 2007.

¹² *Frank*, Michael: *Versöhnung am Rande Europas. Ungarn und Rumänien kommen sich näher, nun tagen sogar die Regierungen gemeinsam*. In: *SZ*, 19. října 2005.

lze metaforicky popsat jako „noc“,¹³ jež nyní konečně pominula. Historické období komunismu tudíž představovalo jen jakousi přechodovou fází, kterou můžeme označit za jakousi „zatímní Evropu“ (*Zwischeneuropa*),¹⁴ jejíž „deformace a trosky“¹⁵ budou v procesu srůstání kontinentu odstraněny. Líčení této na vzestup a pokrok orientované perspektivy přecházejí občas ve spásonosné vize nárokujejí si univerzální smysl. Jeden z článků tak již toužebně předpovídá „evropský unijní ráj pro všechny“.¹⁶ Na jiném místě jsou kandidáti, kteří byli přizváni k přístupovým rozhovorům, označováni za „vyvolené“,¹⁷ kteří se, tak jako Češi, již mohou „koupat v záři bruselských reflektorů“,¹⁸ nebo naopak – jako Rumuni – ji s lítostí mohou „vnímat jen jako matnou zář na obzoru“.¹⁹ Tam, kde jako v rumunském případě panovalo před přistoupením „vakuum“²⁰ a kde chyběl „racionální a koherentní projekt pro budoucnost“,²¹ získává tato země svým členstvím i „určité politické směřování a politický cíl“.²² Rumunsko, nazývané „chudobincem“ Evropy²³ a „rozvojovým státem“,²⁴ vnímané jako země s „předpotopním“ hospodářstvím²⁵ a „pravděpodobně větším množstvím koňských potahů než bankomatů“,²⁶ se má stát součástí ohromného evropského modernizačního soustrojí, které se postará o to, „aby výjevy připomínající pouťový strašidelný hrad, jež jsme si navykli považovat svým způsobem za balkánský folklor, bryskně nahradily evropské standardy“.²⁷ Pohled na Českou republiku je obdobný, přestože se o ní smýšlí pochvalně

¹³ *Sommer*, Theo: Mit Stolz nach Westen. In: Die Zeit, 20. května 1994.

¹⁴ *Schwarz*: Die Nationalstaaten und die EU.

¹⁵ *Frankenberger*, Klaus-Dieter: Zuwachs. In: FAZ, 27. září 2006.

¹⁶ *Vich*, Marek: Tschechische Waren müssen konkurrenzfähiger werden. EU-Paradies für alle. In: Die Tageszeitung (taz), 11. května 1996.

¹⁷ *Verseck*, Keno: Die Maus nicht mit einem Elefanten verheiraten. Rumänien muß bis zur EU-Reife einen gigantischen Reformberg bewältigen. In: taz, 28. května 1998.

¹⁸ *Kohler*: Nie Tadel ohne Lob.

¹⁹ *Tamtéz*.

²⁰ *Brill*, Klaus: Demokrator Europa. In: SZ, 26. října 2005.

²¹ *Verseck*, Keno: Ein Beitritt auf Raten. Im Januar wird Rumänien in die EU aufgenommen. Das war eine richtige Entscheidung. In: taz, 29. prosince 2006.

²² *Tamtéz*.

²³ *Lauer*, Kathrin: Die Letzten werden die Letzten sein. Das Armenhaus Europas macht kaum Fortschritte auf dem Weg nach Brüssel und erhält für seine Politik die schlechtesten Zensuren. In: SZ, 23. listopadu 2000. – *Brill*, Klaus: Aufholjagd mit dem Pferdekarren. Die Steuern sind gesenkt, das Ausland investiert, und korrupten Politikern drohen Strafen – nach der späten Wende soll nun der Sprung in die EU folgen. In: SZ, 15. května 2006.

²⁴ *Oldag*, Andreas: Brosamen für Osteuropa. In: SZ, 16. února 2000.

²⁵ *Haarhof*, Heike: „Es war schwer, sich nicht wie Gott zu fühlen“. Der 44-jährige Leonard Orban führte für Rumänien die Verhandlungen mit der EU. In: taz, 16. května 2006.

²⁶ *Brill*: Aufholjagd mit dem Pferdekarren.

²⁷ *Müller*: Das aktuelle Wunder.

a je mezi kandidátskými státy pravidelně označována za „premianta“²⁸ a „jedničku“²⁹; také v tomto případě převládá názor, že „bez podpory Unie by byly problémy s korupcí a státní deficit mnohem větší“.³⁰ Zásluhy na oblibě této země u zahraničních investorů si však spíše než česká vláda může připsat Evropská unie a její „blahodárný vliv na českou hospodářskou politiku“.³¹ Z tohoto úhlu pohledu může pak kandidátským zemím perspektivu trvalého rozvoje zaručit jedině vstup do EU.

I když se tento vývoj pochopitelně jeví jako nevyhnutelný a postrádající alternativu, je zároveň zřejmé, že se neuskuteční sám od sebe, jakoby samopohybem. Obavy komentátorů vzbuzují především političtí představitelé obou kandidátských zemí, jejich byrokratický aparát, kteří jako by nebyli dostatečně přesvědčeni o „naléhavosti tohoto úkolu“³² a jen málo si vážili „gest dobré vůle“,³³ s nimiž k nim Evropská unie stále znovu přichází. Nevyhnutelné, leč nepopulární reformy se odkládají³⁴ a informovanost občanů je nízká; v důsledku toho se až hazarduje s podporou veřejnosti pro vstup do EU.³⁵ Političtí aktéři postrádají schopnost učit se novým věcem³⁶ a „rozhodnost, když je jí třeba“.³⁷ Právě rumunské politické elity by občas potřebovaly „budíček“,³⁸ aby se začaly „více snažit“.³⁹ EU by tak měla coby „přísný vychovatel“ zakročit,⁴⁰ aby zajistila dodržování pravidel. Pohled na kandidátské země nabývá v podobných výrocích silně mentorské dimenze. V článcích čteme hodnotící soudy, zda tamní instituce již „náležitě“⁴¹ a „patřičným způsobem“ fungují;⁴² přitom se to v nich jen hemží radami jak a kde pracovat

²⁸ *Altmann*, Franz-Lothar: Musterknabe will nichts überstürzen. Prag bereitet sich gewissenhaft und akribisch auf den Beitritt vor. In: SZ, 30. listopadu 1995.

²⁹ *Fritz-Vannahme*, Joachim: Bewerber im Test. Der EU-Beitritt rückt für etliche Länder immer näher. In: Die Zeit, 9. listopadu 2000.

³⁰ *Žák*, Václav: Jenseits des Weißen Berges. Wer Tschechien verstehen will, muss seine Geschichte kennen. In: SZ, 3. dubna 2004.

³¹ *Kaps*, Carola: Viel Reformbedarf. Tschechien vor dem Referendum. In: FAZ, 11. června 2003.

³² *Kaps*, Carola: Die Tschechische Republik lahmt auf dem Weg in die Europäische Union. Benes-Dekrete belasten die Diskussion über den Beitritt. In: FAZ, 10. června 2002.

³³ *Verseck*, Keno: Bukarest braucht das Erschrecken. In: taz, 12. února 2004.

³⁴ *Srov. Kaps*: Die Tschechische Republik lahmt.

³⁵ *Frank*, Michael: Vaclav Havels später Triumph. In: SZ, 16. června 2003.

³⁶ *Srov. Schwarz*, Karl-Peter: Das Elend im Osten. Das Beispiel Polen zeigt, dass auch innerhalb der EU ein Wandel zum Besseren möglich ist. In: FAZ, 27. října 2007.

³⁷ *Bacia*, Horst: Enttäuschend. In: FAZ, 24. července 2008.

³⁸ *Wernicke*, Christian: Nachzügler im Doppelpack. Bulgarien und Rumänien werden im Jahr 2007 der EU beitreten. In: SZ, 11. srpna 2004.

³⁹ *Tamtěž*.

⁴⁰ *Tenbrock*, Christian: Zwischen Westen und Walachei. Gehört Rumänien in die Europäische Union? In: Die Zeit, 4. srpna 2005.

⁴¹ *Frankenberger*: Sechs Kandidaten für die nächste Erweiterung.

⁴² *Tamtěž*.

„rychleji, účinněji, lépe a transparentněji“.⁴³ Evropské unie je zapotřebí, konstatuje se, jako „ukazatele cesty a řádu“,⁴⁴ aby poskytovala „dohled a vodítko“ k dalším krokům.⁴⁵ K „trvalému pokroku“⁴⁶ tak nejsou nutné jen peníze, nýbrž i „vzory a poučení“.⁴⁷ Ve východní Evropě potřebují zejména „Brusel a jeho hodnoty a pravidla pro změnu“.⁴⁸

Z předchozího výběru jasně vyplývá, že z této perspektivy se rozšiřování EU nejeví jako čistě technická a ekonomická záležitost, nýbrž jako komplexní a téměř etický projekt, jako otázka, která se dotýká se také společenských norem i oficiálních a neoficiálních institucí, jež mají tento proces zajišťovat a umožnit po technické stránce. Často zaznívá názor, že „pouze hospodářský růst nestačí“.⁴⁹ Kandidátské země přece na sebe vzaly závazek „k aplikaci evropských pravidel“,⁵⁰ což má v praxi přinést vymýcení korupce a klientelismu, upevnění právního státu a transparentní správu.⁵¹ To zároveň znamená, že budou muset přestat ignorovat „běžné normy v oblasti bezpečnosti a životního prostředí“,⁵² zakročit proti diskriminaci Romů,⁵³ zlepšit poměry v dětských domovech⁵⁴ či legalizovat homosexualitu.⁵⁵ Občané těchto zemí se budou muset s tímto novým řádem naučit zacházet; vzdýt i volný trh kupříkladu získává smysl teprve tehdy, kdy se ustaví též „přiměřené akcionářské a podnikatelské chování“.⁵⁶ Pokrok prostřednictvím a v rámci sjednocené Evropy v tomto pojetí znamená tedy také civilizační pokrok ve smyslu přijetí evropského řádu, přičemž právě tento aspekt vystihuje představa „europeizace“; vyjadřují jej metafory jako „cesta do Evropy“,⁵⁷ „dostat se do západní Evropy“⁵⁸ nebo přijetí „do rodiny evropských zemí“.⁵⁹ Právě s ohledem na tento civilizač-

⁴³ *Fritz-Vannahme*: Bewerber im Test.

⁴⁴ *Verseck*: Ein Beitritt auf Raten.

⁴⁵ *Tamtéz*.

⁴⁶ *Kaps*, Carola: Aus dem Abseits. Die EU darf Südosteuropa nicht vergessen. In: FAZ, 1. června 2004.

⁴⁷ *Tamtéz*.

⁴⁸ *Tenbrock*: Zwischen Westen und Walachei.

⁴⁹ *Fritz-Vannahme*: Bewerber im Test.

⁵⁰ *Linke*, Jonas / *Székely*, Christine: Einmischung als Willkommensgeschenk. In: Die Zeit, 22. prosince 2006.

⁵¹ *Srov. Brill*, Klaus: Europas Hochmut. Die EU hat keinen Grund zur Überheblichkeit gegenüber den Anwärtern Bulgarien und Rumänien. In: SZ, 27. září 2006.

⁵² *Ertel*, Manfred / *Malzahn*, Claus Christian: Im Dreieck des Todes. In: Der Spiegel, 21. února 2000.

⁵³ *Srov. Kaps*, Carola: Das südosteuropäische Land ist besser als sein Ruf. Die Regierung Nastase ist auf dem richtigen Weg. In: FAZ, 12. listopadu 2001.

⁵⁴ *Srov. tamtéž*.

⁵⁵ *Srov. tamtéž*.

⁵⁶ *Altmann*: Musterknabe will nichts überstürzen.

⁵⁷ *Tenbrock*: Zwischen Westen und Walachei.

⁵⁸ *Brill*: Demokrator Europa.

⁵⁹ *Žák*: Jenseits des Weißen Berges.

ní aspekt modernizace resp. europeizace se postkomunistické země pohybují po „tenkém ledě“. ⁶⁰ „Hospodářskému růstu“ se často přikládá „větší význam než politické každodennosti“. ⁶¹ Ke „skutečnému zvratu“ ⁶² zde dosud nedošlo; „k jádru systému se změny totiž dostávají teprve nyní pod tlakem unijních závazků“. ⁶³

Posledním aspektem této vývojové koncepce evropského prostoru je dialektický vztah mezi východní a západní oblastí vnitřního prostoru EU, pojímaného jako prostor evropského pokroku. Tato dynamika, kterou nastartovalo teprve východní rozšíření, zpětně působí také na Západ: nejedná se přitom pouze o adaptaci v rovně institucí, k níž v rámci integrace nových členských zemí do EU nevyhnutelně musí dojít; jedná se též o politické a společenské impulsy, které v mnohem větší míře nyní přicházejí i z Východu. Dočítáme se například, že ve velkoměstech, „centrech revoluce“, ⁶⁴ si generace dvacátníků až čtyřicátníků právě budují kariéru a že v porovnání se svými vrstevníky na Západě, kteří by se jimi mnohdy mohli inspirovat, jsou tito lidé vitálnější. Tuto popřevratovou generaci poznamenala graduující dynamika transformačního období a šance vybudovat již v mladém věku něco nového; ⁶⁵ tito lidé jsou zároveň „bojovnější a zásadovější“ ⁶⁶ a, jak na příkladě Česka dokládají výsledky studií OECD, v porovnání s průměrnými německými absolventy škol i vzdělanější. ⁶⁷ Na institucionální úrovni panuje obdobná situace: „východoevropská laborator“ ⁶⁸ nabízí prostor ke zkoušení nových administrativních konceptů, díky nimž i „veteráni EU“ ⁶⁹ budou motivováni k zdokonalení vlastních institucí. Proto se i o Rumunsku dá z tamní perspektivy hovořit jako o modelu pro Evropu, ačkoli zůstává od svých „evropských vzorů na hony vzdáleno“. ⁷⁰ Svým způsobem totiž „předjímá evropský trend: privatizaci a rostoucí míru zodpovědnosti“. ⁷¹ Nazíráno optimistickou a na víře v pokrok založenou

⁶⁰ Schmidt-Häuer, Christian: „Eßt – aber schmatzt nicht so“. Die Korruption in Tschechien hat die Propheten ungezügelter Marktwirtschaft eingeholt. In: Die Zeit, 5. prosince 1997.

⁶¹ Kaps, Carola: Osteuropa im Stimmungstief. In: FAZ, 17. srpna 2005.

⁶² Brill: Aufholjagd mit dem Pferdekarren.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Herre, Sabine: Aufbruch Ost. Die öffentliche Debatte zur bevorstehenden Erweiterung der EU beschwört vor allem die Gefahren der Armutsmigration. Dabei birgt die Erweiterung der Europäischen Union Chancen für ganz Europa. In: taz, 7. prosince 2002.

⁶⁵ Srov. tamtéž.

⁶⁶ Srov. Bittner, Jochen: Prags zweiter Frühling. Die junge tschechische Elite erwartet von der EU radikale Freiheit – keine neue Gleichmacherei. In: Die Zeit, 1. dubna 2004.

⁶⁷ Srov. Bublíková, Barbara: Heimat auf Zeit. Warum viele Tschechen in Deutschland arbeiten – aber nicht lange bleiben wollen. In: Die Zeit, 29. dubna 2004.

⁶⁸ Herre: Aufbruch Ost.

⁶⁹ Brill, Klaus: Der Lohn nach langer Entbehrung. In: SZ, 19. ledna 2008.

⁷⁰ Herre, Sabine: Nichts ist so, wie es scheint. In: taz, 26. říjen 2005.

⁷¹ Srov. tamtéž.

optikou, v níž směrovka společenského vývoje ukazuje stabilně vzhůru, to sice pro Západ znamená výzvu, ale zároveň také nový stimul. Je třeba si zvyknout, že se v Evropě „časy změnily“⁷² a že „rozšířená EU promění nejenom Východ, ale i Západ“.⁷³ „Stará Evropa se všemi svými rituály a pohodlnými zvyklostmi“⁷⁴ tak již patří minulosti. Tyto citáty zřetelně sugerují zdání nevyhnutelnosti jednotliho evropského vývoje. Pokrok je zde *a priori* asociován s europeizací, ta se však může rozvíjet jen jako esenciální evropský celek. Cestou pro budoucnost je tak spojení dosud rozděleného jednotného prostoru. Západ Evropy, prezentovaný jako historický reprezentant evropské ideje, má mít o společný evropský prostor nejenom zájem, ale má za něj i převzít zodpovědnost.

Představa prostorů jako spojených nádob

Jestliže dosud popisované chápání prostoru bylo výrazem jisté lineární časoprostorové dynamiky vycházející ze všezahrnující představy o pokroku a modernizaci, která je zároveň prezentována jako „europeizace“ a rozvíjení „evropské podstaty“, nabízí druhá paradigmatická perspektiva něco zcela jiného: v jejím pojetí není očekávaný vývoj vnímán jen jako k pomyslnému cíli směřující konvergenční pohyb, nýbrž jako do značné míry otevřená výslednice dynamiky jednotlivých navzájem působících sil daných odlišnostmi v rámci samotného stávajícího statu quo. Vztah mezi sledovanými prostory není tak již určen jejich podílem na jediném, jasně zacíleném vývojovém procesu, nýbrž jejich vzájemným působením v rámci celku, který se v krátkodobé i střednědobé perspektivě jeví jako velice stabilní. Poměr jednotlivých prostorů se z tohoto pohledu jeví jako silové pole, kde křehkou rovnováhu udržuje spolupůsobení nesčetných regulačních parametrů. Změní-li se stávající nastavení, úměrně tomu dochází uvnitř tohoto pomyslného komplexu k dalšímu přesunu zdrojů, jehož výslednou dynamiku lze jen těžko odhadnout.⁷⁵

⁷² Sommer: Mit Stolz nach Westen.

⁷³ Wagner, Richard: Der Westen Europas ist müde und hat Angst. Doch die Erweiterung der EU um Rumänien und Bulgarien bietet eine große Chance für langfristige Stabilität. In: SZ, 29. dubna 2005.

⁷⁴ Fröhlingsdorf, Michael / Hawranek, Dietmar / Klawitter, Nils u.a.: Der Preis des neuen Europa. Die Osterweiterung wird die EU grundlegend verändern. In: Der Spiegel, 26. dubna 2004.

⁷⁵ Srov. diskusi o ekonomicky podmíněných prostorových představách u Wiedemer, Volker: Über Wolkenkratzer, Zugvögel und Verkehrsstau. Zum Raumbegriff in der Ökonomie. Grundsätzliches im Kontext aktueller Entwicklungen. In: Ott/Uhl (eds.): Denken des Raums in Zeiten der Globalisierung 106–114. – V této souvislosti srovnej dále Spindler, Manuela: Europa als „Wettbewerbsregion“. In: Reuber, Paul / Strüver, Anke / Wolkersdorfer, Günter (eds.): Politische Geographien Europas. Annäherungen an ein umstrittenes Konstrukt. Münster 2005, 117–140 (Forum politische Geographie 1).

Ve prospěch východního rozšíření EU lze z pohledu německé ekonomiky argumentovat především vidinou otevření nového, ještě nenasyčeného hospodářského prostoru. Půjde o „otevření východní Evropy“,⁷⁶ resp. díky rozšíření Unie o expanzi vlastního prostoru, což je pro německé hospodářství a jeho další růst velmi „šťastná souhra okolností“.⁷⁷ Jako argument ve prospěch přijetí dalších zemí mohou sloužit i potenciální navýšení obchodní výměny a integrace strategických hospodářských prostorů.⁷⁸ Takto se například uvádí, že „obchod s Východem není jednosměrná ulice“,⁷⁹ že rozšíření EU především odstraní překážky, které stojí v cestě německému vývozu, a tím Německu coby „světové exportní jedničce“⁸⁰ zajistí rozšířené „pole působnosti“⁸¹ a přístup na „budoucí trhy“.⁸² Představu „expanze“ EU na východ lze z ekonomických důvodů tedy jen přivítat, a to i s ohledem na nové možnosti, jež se tím Německu otevírají. Plak na přijetí „evropských“ pravidel v oblasti životního prostředí, bezpečnosti a hospodářské soutěže⁸³ a nutnost „vzájemného propojení v rámci jednotného trhu a závazného přijetí evropských zákonů“⁸⁴ má nové členy co nejrychleji včlenit do nákladného institucionálního uspořádání EU. Tím se současně i vyrovnají stávající rozdíly, eliminují „deformace hospodářské soutěže“⁸⁵ a doposud existující spory vedené za použití „nerovných zbraní“.⁸⁶ V této souvislosti se mluví o „ekologickém rabatu“, který byl jakoby poskytován pro kandidátské země,⁸⁷ o „nedodržování běžných ekologických a bezpečnostních norem“,⁸⁸ o „dumpingových daních“⁸⁹ či o „feudálních

⁷⁶ Fröhlingendorf/Hawranek/Klawitter: Der Preis des neuen Europa.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Srov. Alimpic, Danko: Weg mit den Zöllnern! In: Die Zeit, 9. ledna 2003. – Oertel, Barbara: Europas neue Ufer am Schwarzen Meer. In: taz, 2. ledna 2007.

⁷⁹ Schmid, Klaus-Peter: Und Deutschland profitiert doch. In: Die Zeit, 12. prosince 2002.

⁸⁰ Hoischen, Oliver: Hier spricht man deutsch. Allen Ängsten und Vorbehalten zum Trotz – Rumäniens und Bulgariens EU-Beitritt liegt ganz in unserem Interesse. In: FAZ, 31. prosince 2006.

⁸¹ Wagner: Der Westen Europas ist müde und hat Angst.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Srov. Fischermann, Thomas / Rudzio, Kolja: Die Arbeit wandert aus. In den Industriestaaten geht die Angst um. Jobs werden in Billiglohnländer verlagert. Politiker beschimpfen die Unternehmen – statt Grundlagen für mehr Wettbewerbsfähigkeit zu schaffen. In: Die Zeit, 7. dubna 2004.

⁸⁴ Fritz-Vannahme, Joachim: Europa, einig Vaterland. Fünf Gründe gegen die Groß-EU – und warum sie falsch sind. In: Die Zeit, 29. dubna 2004.

⁸⁵ Brill: Der Lohn nach langer Entbehrung.

⁸⁶ Hawranek, Dietmar / Hornig, Frank / Jung, Alexander: Bye-bye „made in Germany“. Wie die Globalisierung den industriellen Kern der Bundesrepublik bedroht. In: Der Spiegel, 25. října 2004.

⁸⁷ Wernicke, Christian: „Was können wir, was die nicht können?“ In den Grenzregionen wächst die Angst vor der EU-Osterweiterung. Das Beispiel Oberfranken. In: Die Zeit, 9. listopadu 2000.

⁸⁸ Ertel/Malzahn: Im Dreieck des Todes.

⁸⁹ Fröhlingendorf/Hawranek/Klawitter: Der Preis des neuen Europa.

praktikách na podporu ekonomiky⁹⁰. Lze očekávat, že rozšíření EU by toto všechno pomohlo odstranit.

Otevření nových trhů představuje z tohoto mechanistického pohledu argument ve prospěch nutnosti východního rozšíření. V téže logice se avšak nabízejí argumenty také proti tomuto záměru, a to podíváme-li se na již zmíněný vzájemný vztah obou prostorů spíše z východo-západní perspektivy. V popředí pak již nebudou přednosti diskutovaného rozšíření unijního prostoru směrem na východ, ale spíše opačná představa vpádu čekatelů na území EU, evokující nevypočitatelná nebezpečí a rizika. S úlelem následně přichází zjištění, že se přece jedná o ty státy, které „se pro Německo jako hospodářské teritorium během posledních let profilovaly jako největší konkurenti“,⁹¹ a to vše je doprovázeno chmurnými vizemi o úniku zdrojů nebo naopak o jejich nekontrolovaném přílivu. Mluví se o obávaném „cenovém tlaku levné východní nabídky“⁹² a o nebezpečí „mzdového dumpingu“⁹³ uvnitř budoucího nejednotného vnitřního prostoru, o „vábení“⁹⁴ z kandidátských zemí, jemuž by německé podniky při volbě výrobní lokality mohly velmi snadno „podlehnout“.⁹⁵ Zároveň zde hrozí „Drang nach Westen“⁹⁶ a „možnost volného pohybu“⁹⁷ občanů z nových členských zemí. Ve střednědobém horizontu pak nastupuje strach z blížícího se data, kdy volný pohyb nabude účinnosti bez jakýchkoli omezení a východoevropská konkurence „vezme německé hospodářství útokem“.⁹⁸ Takové úvahy jsou charakteristické především pro lokální perspektivu, v níž se v období první vlny rozšiřování EU česko-německé příhraniční území stalo jakýmsi indikátorem dalšího vývoje a barometrem veřejného mínění. Podle převládajícího mínění se dal tento proces bezprostředně sledovat právě na této styčné ploše, kde „na sebe tvrdě narážejí stará a nová EU“.⁹⁹ Právě zde české stavební firmy, vyplácející jen desetinové mzdy, už doslova klepou na dveře,¹⁰⁰ kdežto zemědělci v příhraničních

⁹⁰ *Tamtéž.*

⁹¹ *Tamtéž.*

⁹² *Wernicke*: „Was können wir, was die nicht können?“

⁹³ *Frühlingsdorf/Hawranek/Klawitter*: Der Preis des neuen Europa.

⁹⁴ *Katzenberger*, Paul: Softwareschmiede Ost. In: SZ, 29. března 2004.

⁹⁵ *Tamtéž.*

⁹⁶ *Tietz*, Janko: Krasses Fördergefälle. Im europaweiten Standort-Poker zählt die bayerische Grenzregion zu den Verlierern – wieder einmal. In: Der Spiegel, 14. května 2005.

⁹⁷ *Hirsch*, Burkhard: Die Bürger müssen Europa wollen. Das schöne Nizza, die Charta der EU-Grundrechte und die Demokratie. In: FAZ, 10. prosince 2000.

⁹⁸ *Steffen*, Tilman: Die große Stille nach dem kurzen Fest. In: taz, 9. srpna 2004.

⁹⁹ *Dahlkamp*, Jürgen / *Dommer*, Martin / *Holm*, Carsten u.a.: So nah, so fern. Hoffnung und Angst an Deutschlands Ostgrenze. In: Der Spiegel, 10. května 2004.

¹⁰⁰ *Srov. Herre*, Sabine: Auf dem Goldenen Steig. Stuckateure aus Italien, Salzhändler aus aller Welt. Schon vor 200 Jahren war der Böhmerwald eine echte EU-Region. In: taz, 16. června 2001.

oblastech se zase obávají, že přijdou o subvence,¹⁰¹ že se utopí v „přílivu mléka“¹⁰² a že výkupní ceny masa prudce klesnou.¹⁰³ Výrobní sektor se tak v očekávání brzkého rozšíření již vydal východním směrem a brzy mají následovat také firmy ze sektoru obchodu a služeb.¹⁰⁴ Za hranicemi se již nahromadilo ohromné množství ilegálních přistěhovalců¹⁰⁵ a jen v samotném Česku přitahuje EU statisíce lidí, kteří se zde zdržují bez povolení.¹⁰⁶ A k tomu je třeba jen za Česko přičíst ještě několik set tisíc Romů, „z nichž většina by také zemi opustila raději dnes než zítra“.¹⁰⁷

Otevření hranic se zdálo problematické i s ohledem na přímý vztah EU a kandidátských zemí. Dosavadní omezení volného pohybu budou zrušena, avšak dopad takto uvolněné dynamiky nelze dobře odhadnout. Navíc se jevíly důsledky otevření nepředvídatelné ještě v dalším směru: panovaly obavy, že proces otvírání hranic v určitém bodě přeroste v samopohyb. Kdyby se totiž ve spojitosti se vstupem nových členských států automaticky zrušily hranice, mohlo by toto zrušení v určitý moment vést i k rozšíření Unie na země, které dosud stály zcela mimo. Ruské mafie a jiné „východoevropské bandy“¹⁰⁸ a „asijské gangy“¹⁰⁹ tak čekají na rozšíření EU, aby „rozšířily své pole působnosti a mohly se uchytit v západní Evropě“.¹¹⁰ V Evropě bez hranic by kriminalitě již „vůbec nebylo možno učinit přítrž“.¹¹¹ Plánovaným rozšiřováním tak dost možná vytváříme precedent, kdy pak budeme muset „do evropské rodiny přijmout každý národ, který s evropskou hymnou na rtech svrhne despotickou vládu“.¹¹² Existují obavy, že rozšiřování bude dále pokračovat s „jakousi samozřejmostí“;¹¹³ do „Unie blahobytu“¹¹⁴ se tak natlačí další a další země, což nakonec tento blahobyt vážně ohrozí.

¹⁰¹ Srov. *Rubner*, Jeanne: Das Sterben der Ställe. In: SZ, 3. března 2004.

¹⁰² *Tamtéž*.

¹⁰³ Srov. *tamtéž*.

¹⁰⁴ Srov. *Klein*, Stefan: Brückenschlag ins Ungewisse. Bayerische Ängste und tschechische Hoffnungen. Eine Reise entlang der deutschen Ostgrenze vor der EU-Erweiterung. In: SZ, 17. dubna 2004.

¹⁰⁵ Srov. *Bolesch*, Cornelia: Europa in Bewegung. In: SZ, 15. listopadu 2006.

¹⁰⁶ Srov. *Gebauer*, Mathias / *Mestmacher*, Christoph / *Stoldt*, Hans-Ulrich: Wer zahlt, kommt rein. Der Handel mit Menschen, die in die reichen EU-Länder drängen, ist längst ein Milliardengeschäft. In: Der Spiegel, 30. dubna 2001.

¹⁰⁷ *Tamtéž*.

¹⁰⁸ *Krebs*, Heiko: Im Griff der Mafia. In: SZ, 16. března 2004.

¹⁰⁹ *Tamtéž*.

¹¹⁰ *Tamtéž*.

¹¹¹ *Freund*, Andreas: Die Grenzen sind Barrieren geblieben. Mißtrauen bei vorsichtiger Annäherung. Zittau im Dreiländereck von Deutschland, Polen und Tschechien. In: FAZ, 24. září 1998.

¹¹² *Thumann*, Michael: Europa leuchtet. Alle wollen in die EU. In: Die Zeit, 9. prosince 2004.

¹¹³ Srov. *Nienhuysen*, Frank: Europas ferner Osten. In: SZ, 12. srpna 2004.

¹¹⁴ *Hagelüken*, Alexander: Gefährlicher Großmut. Die EU nimmt Rumänien auf, obwohl das Land überhaupt nicht reif dafür ist. In: SZ, 14. dubna 2005.

Koncept rovnováhy sil byl aplikován také na vnitřní uspořádání EU a na vztah mezi oběma prostory. Tato rovnováha byla vnímána jako principiálně křehká s tím, že každá změna může spustit nepředvídatelný proces. Podle prognóz se mělo nové společenství stát „nepřehlednější, vyhocenější, „objektivní“ i politické protiklady měly být výraznější“¹¹⁵ a ani s „evropským obchodem“ to nemělo být snazší.¹¹⁶ V případě východního rozšíření se tak nejedná jen o nějaký „veselý a svorný výlet východním směrem, kdy se všichni radují, že politické rozdělení Evropy skončilo“.¹¹⁷ Jde také o budoucí rozdělení moci v rámci rozšířeného společenství.¹¹⁸ Nabízí se otázka, zda evropské instituce novou zátěž ustojí,¹¹⁹ či zda se spíš neukáže, že se EU dostává na samou „hranici svých možností“.¹²⁰ Uvažovalo se například o tom, zda noví členové nemohou „vážným způsobem destabilizovat výsledky hlasování Evropského parlamentu“.¹²¹ Zřetelná nedůvěra panovala v tomto směru zvláště vůči Čechům. Díky nim si Unie totiž zadělala na problém. Euroskepticismus totiž u nich téměř patří „k dobrému tónu“,¹²² a jejich prezident se dokonce může otevřeně vyjadřovat proti ratifikaci Evropské ústavy.¹²³ Je tak třeba být na pozoru, aby je nenapadlo přejímat britské „ostrovní vrtochy“¹²⁴ a nahlodávat integrační projekt zevnitř. Zaznívaly obavy, že jednotné vystupování EU, „přání hovořit jedním hlasem“,¹²⁵ by se po rozšíření mohlo stát naprostou iluzí. Do úvahy by se měla vzít také zátěž centrálního plánování, která ekonomiky kandidátských států stále poznamenává.¹²⁶ Jejich přijetí do EU by tak v neobyčejné míře zatížilo strukturální fondy¹²⁷ a rozkolísalo systém podpor, šitý na míru staré EU.¹²⁸ Mezi prvním a druhým kolem rozšíření nabraly tyto výhrady dramatic-

¹¹⁵ Frankenberger, Klaus-Dieter: Größer, heterogener. In: FAZ, 11. prosince 1999.

¹¹⁶ Sommer: Mit Stolz nach Westen.

¹¹⁷ Oldag, Andreas: Halbherzige Einladung. In: SZ, 17. července 1997.

¹¹⁸ Srov. *tamtéž*.

¹¹⁹ Srov. Frankenberger, Klaus-Dieter: Hürde. In: FAZ, 10. dubna 2003.

¹²⁰ Kaps: Aus dem Abseits.

¹²¹ Niklewicz, Konrad: Die alten Europäer. Mit Jahresbeginn treten Rumänien und Bulgarien der Europäischen Union bei. Die Wiedervereinigung des Kontinentes ist aber noch nicht abgeschlossen. In: Die Zeit, 29. prosince 2006.

¹²² Kaps, Carola: Konsequente Beseitigung eines fiskalpolitischen Sündenfalls. In: FAZ, 10. listopadu 2003.

¹²³ Srov. Kaps, Carola: Die Wirtschaft wächst trotz politischer Blockaden. Im mittel- und osteuropäischen Standortwettbewerb droht das Land aber zurückzufallen. In: FAZ, 4. dubna 2005.

¹²⁴ Schwarz, Karl-Peter: Das kleinere Übel. In: FAZ, 16. června 2003.

¹²⁵ Frankenberger: Hürde.

¹²⁶ Oldag: Brosamen für Osteuropa. – Fröhlingsdorf/Hawranek/Klawitter: Der Preis des neuen Europa.

¹²⁷ Srov. Hirsch: Die Bürger müssen Europa wollen.

¹²⁸ Srov. Fritz-Vannahme, Joachim / Pinzler, Petra: Ein Kontinent, zwei Welten. In Europa wächst die Ungleichheit. In: Die Zeit, 18. srpna 2005.

kých rozměrů. Přijetí Rumunska bylo stále zřetelněji vnímáno jako unáhlené,¹²⁹ chystané změny v EU byly chápány jako přetížení za hranice únosnosti, které se v tomto kontextu pravidelně popisuje pomocí sugestivní tělesné metaforiky: přijetí Rumunska nebo Bulharska se musí ještě „strávit“,¹³⁰ „chuť na další chod“¹³¹ přitom již „zcela pominula“. ¹³² Pokud si EU nedá pozor, přejí se¹³³ a dopadne jako „děcko, které si toho nechalo nandat na talíř hodně, a teď je mu špatně“.¹³⁴

Na rozdíl od perspektivy orientované na celoevropský rozvoj ve jménu modernizace a pokroku je toto paradigma charakteristické důrazem převážně na sebe sama a sledováním vlastního prospěchu. S kandidátskými zeměmi se zde zachází buď jako se zdrojem nebezpečí, či s disponibilní podstatou, která je pojmána jako doplňkový imperiální rezervoár. Základní argument zde nepředstavuje potřeba pomoci méně vyspělému prostoru jako v případě začleňování jihovýchodní Evropy, ale především zajištění vlastního blahobytu: nebudeme-li konat, „zůstane region velmi křehký a migrační tlak na Německo a na celou EU poroste“.¹³⁵ Typickým stereotypem je myšlenka strategické investice, podle níž se německé angažmá vyplatí, pro případ že by Spolková republika potřebovala „v rámci měření sil v Bruselu do budoucna podpořit“.¹³⁶ Objevují se také argumenty jako vystříženě z dob kolonialismu, podle nichž se přijetí Rumunska zdůvodňuje „neschopností tamních podnikatelů dorovnat krok se zahraniční konkurencí“,¹³⁷ z čehož se dovozuje, že Rumuni se po pádu celních bariér budou jistě chovat k firmám ze staré EU s ohromným respektem. Unijní příspěvky ostatně poplynou převážně zpět na Západ, protože se během modernizace „dostanou k veslu konzultanti, poskytovatelé služeb a dodavatelé ze zemí staré EU“.¹³⁸ Představa o spolupůsobení prostorů jako systému, který funguje na bázi fyzikálních zákonů a který můžeme řídit pouhou regulací vzájemného působení sil uvnitř spojených nádob, se nakonec ukázala ve vztahu k čistě ekonomicko-strategickým úvahám jako velmi produktivní. Jedná se zde o poměr tlaku mezi prostory, o směr a objem výměny zboží, o její kontrolu

¹²⁹ *Hagelüken*: Gefährlicher Großmut.

¹³⁰ *Glötz*, Peter: Fischer macht den Wehner. In: SZ, 5. února 2004.

¹³¹ *Beste*, Ralf / *Knaup*, Horand / *Pfister*, René: Der ungeliebte Beitritt. Deutschland soll die Aufnahme Rumäniens und Bulgariens in die EU absegnen. In der Großen Koalition wächst der Widerstand gegen neue Mitglieder aus Südosteuropa. In: Der Spiegel, 27. března 2006.

¹³² *Tamtéz*.

¹³³ *Srov. Rathfelder*, Erich: Deutlicher Fingerzeig der EU. Mit Recht sagt die Europäische Union Nein zu Kroatien. In: taz, 17. března 2005.

¹³⁴ *Winter*, Martin: Eine Notbremse für die EU. In: SZ, 13. prosince 2005.

¹³⁵ *Kaps*: Aus dem Abseits.

¹³⁶ *Kaps*, Carola: Warten auf deutsche Investoren. In: FAZ, 12. srpna 2004.

¹³⁷ *Verseck*: Ein Beitritt auf Raten.

¹³⁸ *Tamtéz*.

a filtraci a konečně o možnost vzájemného započítávání různých celků s plusovým a minusovým znaménkem. Je to kvantitativně zaměřené uvažování. Nejdůležitější je, zda lze před konečným výsledkem očekávat znaménko plus anebo minus.

Čisté a nečisté prostory

Také třetí pohled na vztah mezi starým a novým prostorem EU nevychází ani tolik z budoucího srovnání obou území jako z jejich stávajících odlišností. Na rozdíl od již popsaného vidění prostoru, které na stejném pozadí rozvíjí přístup založený na kvantitativních poměrech ve smyslu vyšší nebo nižší číselné hodnoty, vychází představa čistého a nečistého prostoru z rozlišování norem určených kvalitativně. Stěžejní kategorií pro popis a hodnocení vztahů mezi prostory je protiklad čistého a nečistého, přičemž konečným cílem má být zachování, resp. ustavení prostoru čistého.¹³⁹ Z tohoto úhlu pohledu je unijní prostor automaticky chápán jako čistý a tuto jeho čistotu je třeba uchovat. Uvažované odstranění stávajících omezení se tak jeví jako problematické hned ze dvou důvodů. Za prvé představuje útok na předpokládanou kulturní identitu unijního prostoru, na jeho vnitřní harmonii a jeho „bytočný“ stav, protože do něho vstoupí prvky cizoty a jinakosti. Za druhé pak přináší ohrožení zvyklostí a kultury, chápané v jejím civilizačním rozměru a vnímané ve spojitosti s fungováním společnosti jako určitý způsob života.

V první variantě, zabývající se hrozbou narušení unijního prostoru, je obava o udržení jeho čistoty směřována téměř výhradně na Rumunsko. Evropanství, jež samotní Rumuni vnímají velmi silně, jim ostatní nechtějí tak zcela věřit. Na jedné straně tu sice je „Rumunsko jako starý kulturní národ“¹⁴⁰ s německými

¹³⁹ K čistému a nečistému jako binárním kategoriím určujícím chápání světa a strukturu společností srov. diskusi u *Douglas, Mary*: Reinheit und Gefährdung. Eine Studie zu Vorstellungen von Verunreinigung und Tabu. Berlin 1985. Douglasová zde zkoumá funkci představ čistého a nečistého v archaických společnostech a vztahuje ji k náboženské, resp. kultické binární opozici svatého a profánního. Na obecné úrovni poznamenává, že „představy oddělování, očišťování, vymezování a trestání přestupků mají především za úkol systematizovat přirozeně disparátní zkušenosti. Pouze pokud zdůrazníme rozdíl mezi vevnitř a vně, nahoře a dole, mužským a ženským, pro a proti, můžeme dospět k určitému zdání řádu.“ *Tamtéž* 15n. – Ke společenské funkci opozice čistého a nečistého srov. *Braun, Christina von*: Zum Begriff der Reinheit. In: *Metis. Zeitschrift für historische Frauenforschung und feministische Praxis* 6 (1997), č. 11, 7–25. Zde se dochází k následujícím závěrům: „Čisté vždy znamená určitou formu výlučnosti, resp. sounáležitosti. Představy čistoty slouží buď k ovládnutí neblahé „jinakosti“ uvnitř Já, anebo mohou představovat kontrolní opatření za účelem izolace cizího.“ *Tamtéž* 24. – Pro kritické srovnání viz dále *Bauman, Zygmunt*: Unbehagen in der Postmoderne. Hamburg 1999. Bauman zde popisuje, jak se příkaz čistoty může zvrhnout v totalitu a v teror.

¹⁴⁰ *Brill*: Aufholjagd mit dem Pferdekarren.

a francouzskými kulturními vlivy,¹⁴¹ je tu i ve veřejném prostoru všudypřítomná habsburská minulost¹⁴² a orientace mladých elit na západní hodnoty.¹⁴³ Na druhé straně se mu připisují iritující prvky kulturní a prostorové cizoty: při osobní návštěvě oblasti jsou nápadné znaky levantského a orientálního kulturního vlivu¹⁴⁴ a především východokřesťanská, ortodoxní tradice, jež Rumuny do určité míry charakterizuje jako „do vlastní, latinské Evropy nepatřící“,¹⁴⁵ ovlivňuje i jejich kulturní identitu,¹⁴⁶ a tím pádem zakládá jejich podivnou nejednoznačnost, kde „na jedné straně stojí předmoderní identita východokřesťanského kulturního národa, a na straně druhé postkomunistická identita uvědomělých Evropanů“.¹⁴⁷ Příznačný je také jejich národní jazyk, který je sice románský, ale „prošpikovaný slovanskými výrazy“.¹⁴⁸ Rumunsko je chápáno jako nejasný a hybridní prostor. Rumunsku není přiznávána ona bezvýhradná příslušnost k EU, jak se s ní setkáváme v často užívaném popisu Česka jako „srdce“ Evropy.¹⁴⁹ Jako problematické se toto hybridní vnímání země jeví ve dvojím ohledu: za prvé, a tento aspekt je zřejmý především při porovnání s Českem, zde ve prospěch vstupu chybí opravdu silný argument – totiž esenciální spřízněnost s prostorem EU. Za druhé je Rumunsko spolu s dalšími zeměmi na jihovýchodě Evropy spojováno s ještě hlubší cizotou, totiž s nekřesťanským, islámským světem.¹⁵⁰ Přijetí Rumunska tak poskytne precedent pro další nežádoucí rozpínání unijního prostoru za hranice vlastní „svěbytnosti“ a otevře možnost pro vstup kulturně ještě vzdálenějších zemí.¹⁵¹ Taková budoucnost společenství se zdá být obtížně přijatelná jak dle paradigmatu čistého a nečistého prostoru, tak na pozadí strachu z rušení hranic a bariér.

Druhá podoba starostí o zachování čistoty – civilizační, motivovaná snahou udržet evropskou politickou kulturu – se na obě země vztahuje ve stejné míře. Obzvlášť zřetelná je tato starost ve světle připisovaných atributů, kde se Rumunsko pojí s evokací civilizačního prostoru nacházejícího se v archaickém stadiu

¹⁴¹ Srov. *tamtéž*.

¹⁴² *Herre*: Nichts ist so, wie es scheint.

¹⁴³ Srov. *Reimer*, Nick: Dracula beißt doch nicht. In: *taz*, 27. dubna 2005.

¹⁴⁴ *Herre*: Nichts ist so, wie es scheint.

¹⁴⁵ *Rovan*, Joseph: Wie weit reicht Europa. Nicht die Geographie zieht Grenzen, sondern der politische Wille muß es tun. In: *FAZ*, 27. dubna 1995.

¹⁴⁶ *Reimer*: Dracula beißt doch nicht.

¹⁴⁷ *Babias*, Marius: Immer Ärger mit der Identität. In: *taz*, 2. ledna 2007.

¹⁴⁸ *Brill*: Aufholjagd mit dem Pferdekarren.

¹⁴⁹ *Sommer*: Mit Stolz nach Westen. – *Kaps*: Konsequente Beseitigung eines fiskalpolitischen Sündenfalls.

¹⁵⁰ Srov. *Hofmann*, Gunter: Auf dem Rücken der Türken. Endstation privilegierte Partnerschaft? In: *Die Zeit*, 1. září 2005.

¹⁵¹ Srov. *Reimer*: Dracula beißt doch nicht.

vývoje. Hovoří se například o „groteskně“ působící nevykonnosti tamní byrokracie.¹⁵² Rumunsko je „divokým Západem jihovýchodní Evropy“¹⁵³ či „státním vakuem“,¹⁵⁴ kde zasedání parlamentu připomínají spíše „hospodskou vřavu“¹⁵⁵ a toponyma jako Valašsko či Sedmihradsko v sobě nenesou nic dobrého.¹⁵⁶ Ostatně v Rumunsku jako v jediné z někdejších komunistických zemí proběhla změna režimu násilně¹⁵⁷ a země načas vzbuzovala asociace typu návratu tribalismu na evropskou půdu.¹⁵⁸ Budování právního státu zde tak bude vyžadovat skoncování se „zvyklostmi, které zde panovaly po celá staletí“.¹⁵⁹ Rumunsko se tím nachází „na okraji Evropy“,¹⁶⁰ a to nejen z hlediska kulturního prostoru, ale i civilizačně.

Také Česká republika, jejíž hospodářská transformace se považuje za relativně úspěšnou,¹⁶¹ je nadále nahlížena s nedůvěrou co do možného „znečištění“ komunismem, jež i nadále přetrvává. Tak například po volbách v roce 2002 bylo slyšet názor, že v zemi, kde každý pátý volí stranu, v níž „postkomunistická očista proběhla jen velmi zběžně“,¹⁶² je záhodno se ptát po míře odolnosti tamní demokracie.¹⁶³ Na jiném místě se dočítáme o nebezpečí, jež spočívá zase v tom, že by „díky celoevropské změně poměrů znovu nabytý a intenzivně zakoušený prožitek vlastního já“¹⁶⁴ mohl v rozhodující okamžik „způsobit převrácení mesiášských hospodářských nadějí v iracionální reflex národního sebepotvrzení“.¹⁶⁵ Politickým konfliktům se nepřisuzuje pouze vnitropolitický a bilaterální význam,

¹⁵² Srov. *Verseck*, Keno: Nicht europatauglich. In: taz, 30. ledna 1998.

¹⁵³ *Kaps*, Carola: Auslandsinvestoren fassen neues Vertrauen. Vor dem EU-Beitritt 2007. Die Rumänen schwenken auf Reformkurs ein. In: FAZ, 22. listopadu 2004.

¹⁵⁴ *Fröhlingsdorf/Hawranek/Klawitter*: Der Preis des neuen Europa.

¹⁵⁵ *Verseck*: Nicht europatauglich.

¹⁵⁶ Srov. *Finke*, Björn: Das kleine China Europas. Die Wirtschaft in dem südosteuropäischen Land boomt, die niedrigen Löhne ziehen viele Firmen an – doch die Investoren ärgern sich über Korruption und Bürokratie. In: SZ, 3. června 2006.

¹⁵⁷ Srov. *Brössler*, Daniel: Ein Nachzügler will sprinten. Der Premier dringt auf eine Aufhebung der Visapflicht für seine Landsleute – für Bukarest wäre dies ein großer Schritt in Richtung EU. In: SZ, 3. července 2001.

¹⁵⁸ Srov. *Babias*: Immer Ärger mit der Identität.

¹⁵⁹ *Brill*: Europas Hochmut.

¹⁶⁰ *Mappes-Niediek*, Norbert: Ein Land sucht eine Perspektive. Rumänien hofft auf den Beitritt zur EU. Aber die Chancen sind gering. In: Die Zeit, 26. listopadu 1998.

¹⁶¹ Srov. např. *Kaps*, Carola: In der tschechischen Wirtschaft geht es überall aufwärts. Sie läßt sich von der deutschen Schwäche nicht anstecken. In: FAZ, 10. prosince 2001.

¹⁶² *Schwarz*, Karl-Peter: Der Sündenfall des Václav Klaus. In: FAZ, 7. června 2002.

¹⁶³ Srov. *tamtéž*.

¹⁶⁴ *Frank*, Michael: Die EU möge sich bitte nicht zuviel herausnehmen. Nach 45 Jahren der Beherrschung durch die Sowjetunion wollen die östlichen Beitrittskandidaten nicht auf Souveränität verzichten. Zweifelnde Blicke aus Osteuropa. In: SZ, 27. března 1996.

¹⁶⁵ *Tamtéž*.

nýbrž jsou hodnoceny vždy se zřetelem též k české „zralosti na vstup do Evropy“¹⁶⁶ a k „reputaci Česka coby kandidátského státu“¹⁶⁷ jež může být kdykoliv zpochybněna. Dokladem toho budiž krajně polemická debata o tzv. Benešových dekretch v letech 2002–2003. Výpovědi českých médií a politiků byly označovány jako „absurdní“¹⁶⁸ a „obludné“¹⁶⁹ jako „nebezpečná setba“¹⁷⁰ jako výroky „zcela neslučitelné s evropskou právní kulturou“.¹⁷¹ V zájmu „právní hygieny“¹⁷² a předcházení „infekce v imunitním systému právního státu“¹⁷³ není v EU žádný kompromis možný. Žádost o „oficiální písemné potvrzení“¹⁷⁴ „(bez)právních podkladů k vyhnání“¹⁷⁵ měli Češi „odložit v šatně“.¹⁷⁶ Ideál čistoty tak v této perspektivě nakonec přináší – a to jak ve své kulturní, tak ve své civilizační variantě – logické převrácení argumentů o konvergenci a všeobecném rozvoji, jak je postuluje předchozí na pokrok orientovaný pohled.

Jakkoli se zdá, že perspektiva čistého a nečistého prostoru nahlíží na proces rozšíření zcela negativně, převrátíme-li jeden ze stěžejních výchozích předpokladů, může se to jevit právě naopak: za nečisté lze považovat nikoli kandidátské státy, ale naopak prostor EU, a východní rozšíření je cestou ke změně tohoto stavu. Tento myšlenkový postup může být aplikován na společné, násilím poznamenané dějiny 20. století. Ve spojitosti s Českem se tak uvádí, že „Mnichov a Jalta symbolizují zkušenosti, kvůli kterým se rozpuštění zatímní staré Evropy v Evropské unii jeví jako nutnost“.¹⁷⁷ Píše se o „historickém evropském smíření“¹⁷⁸ k němuž dochází právě prostřednictvím rozšiřování EU; ve vztahu k Rumunsku se hovoří o odčinění dalšího „dílu morální a historické viny, spojené s vydáním zemí mezi Baltem,

¹⁶⁶ Kaps, Carola: Die Tschechische Republik lahm auf dem Weg in die Europäische Union. In: FAZ, 10. června 2002.

¹⁶⁷ Schmidt-Häuer, Christian: Die Weihnachtsgans. Wie die Tschechische Republik von einem Kartell ausgenommen wird. In: Die Zeit, 13. července 2000.

¹⁶⁸ Leicht, Robert: Krieg und Frieden. In: Die Zeit, 27. února 2002.

¹⁶⁹ Semler, Christian: Berechtigte Sorge, monströser Vorschlag. In: taz, 28. února 2002.

¹⁷⁰ Puhl, Jan: Hinterhältig und charakterlos. Die Parteien versuchen sich im Wahlkampf mit nationalistischen Parolen zu übertreffen. In: Der Spiegel, 10. června 2002.

¹⁷¹ Kohler, Berthold: Ruhestörer. In: FAZ, 28. 02. 2002. – Týž: Der verkapselte Konflikt. In: FAZ, 3. března 2002.

¹⁷² Frank, Michael: Vorwärts in die Vergangenheit. In: SZ, 1. března 2002.

¹⁷³ Tamtéz.

¹⁷⁴ Leicht: Krieg und Frieden.

¹⁷⁵ Michael: Vorwärts in die Vergangenheit.

¹⁷⁶ Tamtéz.

¹⁷⁷ Schwarz, Karl-Peter: Die Nationalstaaten und die EU. In: FAZ, 4. ledna 2002.

¹⁷⁸ Frankenberger: Größer, heterogener.

Jadranem a Černým mořem Stalinovi“.¹⁷⁹ Představa přetrvávajícího nečistého charakteru unijních států pak může být přenesena také na evropské socioekonomické poměry. Jako „blahobytná Evropa“¹⁸⁰ – o jejíž zachování si zastánci paradigmatu spojených nádob dělají starosti, ale která se zde jeví spíš jako záporně vnímaná „blahobytná pevnost“¹⁸¹ – se pak Evropa sama dostává do role viníka, neboť se o své bohatství nehodlá s nikým dělit, a sama sebe tak vystavuje nebezpečí opětovného rozdělení do dvou bloků. Dočítáme se, že „o ušmudlaném zbytku Evropy nechce její noblesnější část nic slyšet“¹⁸² a že slumy, na které lze narazit při cestě po jihovýchodní Evropě, jsou „hanba pro celý kontinent“.¹⁸³ Je požadováno, aby právě Němci projevili více empatie; musejí si přece ještě pamatovat, co znamená návrat „z hospodářského šlendriánu a totalitní diktatury zpět do Evropy“.¹⁸⁴ Vždyť za znovusjednocení rozděleného státu v nemalé míře vděčí právě občanským hnutím v Polsku nebo Česku.¹⁸⁵ „Když nyní argumentujeme jen peněženkou, nesvědčí to o patričním vděku.“¹⁸⁶ Unijní prostor může být konečně považován za nečistý i z toho důvodu, že ještě v plném rozsahu neodpovídá evropskému prostoru, na který normativně odkazuje. V tomto smyslu představuje východní rozšíření příležitost jak se s tímto stavem rozdělení vypořádat a založit čistý prostor v podobě, která mu náleží. Podobně jako v případě na pokrok orientovaného pohledu vyvstává i zde představa „evropskosti“ jako esenciální kvality náležející rovnou měrou všem částem prostoru. V procesu rozšiřování EU se tak má spojit to, „co k sobě historicky a kulturně patří“.¹⁸⁷ Mluví se o městech, kterým „případlo zpět jejich historické místo v rámci kontinentu“,¹⁸⁸ o „reintegraci“,¹⁸⁹ o „cestě domů do sjednocené Evropy“,¹⁹⁰ o „znovusjednocení kulturního světadílu“.¹⁹¹ Narativ

¹⁷⁹ Schwarz, Karl-Peter: Das große Versprechen. Durch den Beitritt Rumäniens und Bulgariens trägt die EU einen weiteren Teil ihrer historischen Schuld ab. In: FAZ, 14. května 2006.

¹⁸⁰ Münch, Peter: Das nächste Kosovo kommt bestimmt. Im zweiseitigen Europa muß der Westen zu den Waffen greifen, weil seine Politik versagt hat. In: SZ, 20. února 1999.

¹⁸¹ Luyken: Was heißt hier europäisch?

¹⁸² Münch: Das nächste Kosovo kommt bestimmt.

¹⁸³ Luyken: Was heißt hier europäisch?

¹⁸⁴ Hoischen: Hier spricht man deutsch.

¹⁸⁵ Srov. Reimer, Nick: Arme nicht gegeneinander ausspielen. In: taz, 6. května 2003.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Fröhlingendorf/Hawranek/Klawitter: Der Preis des neuen Europa.

¹⁸⁸ Brill, Klaus: Mitteleuropas langer Weg. In: SZ, 13. února 2006.

¹⁸⁹ Rietzschel, Thomas: Zum Frühstück bei Masaryk. Die Wiedervereinigung des kulturellen Kontinents – Wie Europa nach Prag zurückfindet. In: FAZ, 15. dubna 2004.

¹⁹⁰ Wernicke, Christian: Nachzügler im Doppelpack. Bulgarien und Rumänien werden im Jahr 2007 der EU beitreten. In: SZ, 11. srpna 2004.

¹⁹¹ Rietzschel: Zum Frühstück bei Masaryk.

o „reintegraci“¹⁹² se vztahuje především k Česku, které „od nepaměti patřilo do střední Evropy“¹⁹³ a nyní se konečně ujímá „svého kulturně-historického dědictví“. ¹⁹⁴ V případě Rumunska, o jehož evropskou příslušnost se v médiích vedou zmiňované spory, dochází k takovému zařazení jen výjimečně, například když je řeč o „německém“ kulturním dědictví Sedmihradsko.¹⁹⁵

Úhrnem je třeba zdůraznit silnou historickou souvztažnost, která je pro pojetí čistého a nečistého prostoru příznačná. Zatímco mechanistický prostorový pohled od historického vývoje do značné míry odhlíží a pro paradigma společného rozvoje je podstatný především do budoucnosti situovaný konvergenční bod, z pohledu koncepce čistého a nečistého je to právě minulost, která je důležitým vodítkem pro stanovení kvality jednotlivých prostorů. Proto také můžeme výše zmiňované obavy z civilizačního znečištění mírně relativizovat tím, že jednotlivé nečisté prvky zasadíme do vývojové perspektivy, což jim odejme jejich absolutní platnost. V případě Česka a Rumunska je skicován obraz traumatizovaných, historickou zkušeností hluboce poznamenaných společností. Například české národní vědomí „ovlivnila celá řada porážek – rozprašením husitského hnutí v roce 1434 počínaje a vpádem vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 konče“.¹⁹⁶ „Obětování jejich první republiky mezinárodním společenstvím“¹⁹⁷ „historické trauma způsobené Mnichovem“¹⁹⁸ a také celá desetiletí života v područí sovětského komunismu¹⁹⁹ posílily „pocit méněcennosti“²⁰⁰ a „geopolitické trauma z německo-ruského obklíčení“²⁰¹ které nyní vyvolává „stihomam“²⁰² jehož prizmatem se EU jeví jako „mocnářský systém, stranící o mnoho silnějšímu německému sousedovi“.²⁰³ Také Rumunsko tíží jeho dějiny podobným způsobem: stále je „pronásleduje [...] stín šíleného fašizoidního diktátora Nicolae Ceaușesca“²⁰⁴ kterému se podařilo „naprosto vyprázdnit politickou substanci země“.²⁰⁵ Rumunsko zatím stále ještě „objevuje, co to vůbec zname-

¹⁹² *Tamtéž.*

¹⁹³ *Sommer*: Mit Stolz nach Westen.

¹⁹⁴ *Kafka*, Tomáš: Prager Intellektueller mit Herz. In: *taz*, 14. ledna 2003.

¹⁹⁵ *Brill*: Aufholjagd mit dem Pferdekarren.

¹⁹⁶ *Herre*, Sabine: Rollensuche an der Moldau. Die Wut auf Deutschland zielt eigentlich auf die EU. In: *taz*, 1. srpna 2001.

¹⁹⁷ *Rietzschel*: Zum Frühstück bei Masaryk.

¹⁹⁸ *Hartung*, Klaus: Feindbilder. In: *Die Zeit*, 25. dubna 2002.

¹⁹⁹ *Srov. Zák*: Jenseits des Weißen Berges. – *Bittner*: Prags zweiter Frühling.

²⁰⁰ *Kohler*, Berthold: Deutsch-tschechische Selbsttäuschung. In: *FAZ*, 22. května 2002.

²⁰¹ *Schwarz*, Karl-Peter: Besorgnis im alten Zwischeneuropa. In: *FAZ*, 27. června 2007.

²⁰² *Hartung*: Feindbilder.

²⁰³ *Frank*: Die EU möge sich bitte nicht zuviel herausnehmen.

²⁰⁴ *Brössler*: Ein Nachzügler will sprinten.

²⁰⁵ *Verseck*: Bukarest braucht das Erschrecken.

ná budovat nějaký stát a jak mají právo a tržní hospodářství správně fungovat“.²⁰⁶ Celá země tak prochází „namáhavou a trýznivou metamorfózou“;²⁰⁷ v rámci utváření postkomunistické identity je třeba mezi starým a novým otupit hrany.²⁰⁸ Přibližování k EU znamená pro Rumunsko „komplexní hospodářský, společenský a kulturní program“;²⁰⁹ potažmo obrovské, v Evropské unii již téměř ztracené nadšení pro myšlenku sjednocené Evropy. Při okružní cestě po Evropě se v Rumunsku „během přestupu mezi dvěma vlaky setkáte s větším počtem skutečných Evropanů než po celý zbytek cesty“.²¹⁰ Perspektiva čistého a nečistého prostoru se tedy nakonec ukazuje jako méně jednoznačná než obě předcházející. Argumentuje-li na pokrok orientovaný pohled na základě historicko-teleologicky orientovaného spojení europeizace a modernizace jednoznačně ve prospěch východního rozšíření a mechanistické pojetí prostoru se soustřeďuje především na problémy odlivu zdrojů, ztráty kontroly nad pohybem na hranicích, infiltrace a destabilizace, pak v rámci koncepcie čistého a nečistého se setkáváme s řadou možností jak chápat historické, kulturní nebo civilizační hodnoty, navzájem je propojit a převést na binární opozici mezi žádoucím čistým a nežádoucím nečistým prostorem.

Prostorové představy jako strukturální prvek debaty o východním rozšiřování EU

Závěrem budiž zdůrazněno, že zkoumání základních výpovědních a narativních schémat, jak se s nimi setkáváme ve veřejné debatě, není jen ryze akademickou otázkou, nýbrž má bezprostřední vztah také k politické praxi. Je to obzvlášť patrné, pokud si uvědomíme, že jeden každý názor – a o politických tématech to platí obzvlášť – má reálný dopad a že etablovaný obraz určité věci se v dalším kroku stává základem, z něhož vychází naše chování vůči ní. V tomto smyslu tedy můžeme zde zkoumaná tvrzení považovat nejen za „psaní o procesu rozšiřování“, ale za „proces samotný“. Díky němu zde nejde jen o veřejnou reprodukci určitých názorů, ale též o jejich rozvíjení a stabilizaci.

Měli jsme možnost sledovat, že představy o prostorech, k nimž určité společnosti náležejí, jakož i o vztazích mezi těmito sociálními prostory se projevují také na úrovni výpovědí. Rozdíly v těchto výpovědích se týkají způsobu, jakým máme východní rozšíření EU chápat, z čeho vychází dynamika tohoto procesu a jaké

²⁰⁶ *Tamtéž.*

²⁰⁷ *Babias: Immer Ärger mit der Identität.*

²⁰⁸ *Tamtéž.*

²⁰⁹ *Mappes-Niediek: Ein Land sucht eine Perspektive.*

²¹⁰ *Luyken: Was heißt hier europäisch?*

důsledky tento proces přinese. S tím také korespondují pak jak odlišná hodnocení tohoto procesu, tak i představy, jakým směrem se má politické snažení ubírat, a v neposlední řadě také naše představy o obou zjednaných kandidátských zemích a o východoevropském prostoru vůbec resp. o postojích vůči nim.

V tomto smyslu byly zformulovány tři paradigmatické představy sociálního prostoru. Ty byly podrobeny zkoumání s ohledem na konsekvence, které mají pro popis a hodnocení vztahu mezi „starým“ a „novým“ prostorem EU. Modernizační a na pokrok orientovaný pohled na vztah mezi oběma prostory předpokládá vzájemnou vývojově-teleologickou provázanost a počítá s jejich postupným sblížením. K rozšiřování EU se tato koncepce staví pozitivně. Mechanistický pohled na prostory jako na vnitřek spojených nádob přichází s kvantitativním hodnocením. Z této perspektivy se tento proces stává otázkou poměrování nákladů a zisků, přičemž se jako neodhadnutelné a tedy i jako riskantní jeví především náklady spojené s předpokládaným zrušením hranic, s destabilizací prostoru EU a ztrátou kontroly nad dalším rozšiřováním EU. Konečně pohled prizmatem čistého a nečistého prostoru své hodnocení zakládá na binární opozici a při kvalitativním hodnocení se odvolává na představy o kulturní, civilizační a historické podstatě příslušného prostoru. Výsledkem je ambivalentní pohled na rozšiřování, který v závislosti na výchozí představě a posuzované zemi dochází k závěru o možném očištění, anebo naopak znečištění unijního prostoru. S mechanistickou perspektivou spojuje tento třetí postoj zdůrazňování odlišností, s předchozím na pokrok orientovaným pohledem pak zase předpoklad normativních kvalit sledovaných prostorů.

Je pozoruhodné, že v průběhu diskuse zůstaly způsoby popisu stabilní. Události, které debatu o východním rozšíření více rozvířily, např. válka v Kosovu nebo otázka možného přistoupení Turecka, vedly k preferenci určitých interpretačních vzorců pouze přechodně, ke zcela novým formulacím či dlouhodobým změnám v jejím celkovém zaměření však nepřispěly. Významnější rozdíl se nenacházejí ani mezi jednotlivými periodiky a žádný ze tří konceptů nemůžeme označit za okrajový nebo naopak za převládající. Tuto rozsáhlou stabilitu prostorových představ, které strukturovaly příslušný diskurs, lze vysvětlit poukazem na skutečnost, že tyto představy fungovaly jako určité apriorní, autoreferenční soubory stěžejních předpokladů, které nepodléhají dalšímu zdůvodňování. Zprvu dynamický dojem, který diskurs v německém tisku o východním rozšíření EU díky své intenzitě a argumentační rozmanitosti vzbuzuje, musíme tedy nakonec označit za povrchní. Analýza ukazuje, že se v něm opakují a stabilně přetrvávají sémanticky zcela konkrétní společenské a prostorové významy. Jejich explicitní pojmenování nám dosavadní debata zůstala dlužna; k reflexi možné širší platnosti jednotlivých paradigmat či jejich interpretační hodnoty doposud totiž nedošlo.